

EN OBJEKTIV MEN OBESTÄMD MORAL

1. INLEDNING

Det är moraliskt fel att tortera småbarn för nöjes skull. Om någon har en annan uppfattning kan den avfärdas som mätfel, brus eller smuts i det moraliska provröret. Men hur är det med mer omtvistade moraliska frågor? Är det rätt eller fel att ljuga när det leder till bäst konsekvenser? Detta kan välinformerade och rationella bedömare vara oense om. Att någon har en annan uppfattning kan inte avfärdas som mätfel, brus eller smuts i det moraliska provröret.

Lars Bergström uttrycker vid flera tillfällen i *Varats dunkla skrymslen* sympati för tanken att det finns *en* moral, den *riktiga* moralen, samt att oenighet i moraliska frågor förutsätter "en objektiv moralisk sanning" (s. 23). Hans argument är att om det inte fanns någon objektiv moralisk sanning skulle det heller inte finnas något att vara oense om. Det vi trodde vara oenighet skulle vara blott skenbar oenighet. Jag är villig att ge honom rätt i detta. Oenighet i moraliska frågor är bara möjlig om det finns objektiva moraliska sanningar, annars är våra uppfattningar inte oförenliga i någon intressant mening.¹ Problemet är hur vi ska få denna tro på objektiva moraliska sanningar att gå ihop med konstaterandet att moralisk oenighet ofta tycks vara intensiv och bestående. Varför når vi sällan enighet om moraliska spörsmål på samma sätt som i andra frågor? Det verkar som om förekomsten av intensiv och bestående moralisk oenighet är svår att förena med moralisk realism, dvs. tanken att det finns en objektiv moralisk sanning som är oberoende av vad folk råkar tycka, tänka och känna i moraliska frågor. Förefaller inte kombinationen av moralisk oenighet och tanken på objektiva moraliska sanningar åtminstone en smula konstig?

En del moraliska realister tycks anse att en del personer ser de mo-

1. Enligt misstagsteorin är alla moraliska omdömen falska, men alla vet kanske inte om att det förhåller sig så. Då kan vi nog vara oeniga i en mindre intressant mening, även fast det inte finns några objektiva moraliska sanningar. Problemet med denna oenighet är att inga ytterligare argument eller undersökningar behövs i själva sakfrågan för att avgöra varför den som har en uppfattning som går stick i stäv med misstagsteorin har fel; det är detta som gör oenigheten mindre intressant.

raliska sanningarna klart och tydligt (påfallande ofta just de personer som framför denna tes), medan andra inte har lika skarpa moraliska glasögon och därför råkar se fel ibland. En annan lösning är att hävda att vi egentligen inte är oeniga i moraliska frågor, utan bara oeniga om de faktuelle premisser våra moraliska omdömen grundas på. Låt oss lämna dessa välkända tankefigurer åt sitt öde. Bergström föreslår nämligen en annan, mer originell, strategi för hur man skulle kunna förena tanken på en objektiv moral med förekomsten av intensiv och bestående moralisk oenighet. Bergströms förslag är kreativt och värt att tas på allvar, men jag ska försöka visa hur det kan förbättras på ett sätt som gör det rimligare och mer övertygande.

2. BERGSTRÖMS FÖRSLAG

Bergström formulerar sin tankegång så här:

Den moraliska realismen brukar normalt anses innebära att *alla* moraliska omdömen är antingen sanna eller falska i objektiv mening ... En svagare och möjligen rimligare form av moralisk realism är att *många* moraliska omdömen är objektivt sanna, men att det dessutom kan finnas många andra som varken är sanna eller falska. Och dessutom kan det förstås finnas moraliska omdömen som är falska. (s. 24)

Som exempel på sådant som saknar sanningsvärde nämner Bergström moraliska omdömen för vilka argumenten för och emot väger precis (eller ungefär) lika tungt. En lögn som leder till optimala konsekvenser kunde kanske passa in på denna beskrivning. Det finns goda skäl som talar för att göra det som har bäst konsekvenser, men också ungefär lika goda skäl som talar för att man inte bör ljuga. Ett annat exempel hittar vi hos Platon. Bör Cefalus (i början på *Staten*) lämna tillbaka de vapen som en vän tillfälligt deponerat hos honom, även om den rättmätige ägaren inte är vid sina sinnens fulla bruk och tänker använda dem för att döda oskyldiga? Den som äger något har rätt att få det tillbaka, men man bör inte utföra handlingar som leder till att oskyldiga dör. Kanske väger dessa argument precis (eller ungefär) lika tungt.

Omdömen som saknar sanningsvärde kan vi inte vara oeniga om.² Men ibland är vi nog oeniga om åtminstone några av de moraliska om-

2. Notera att vi kan vara oeniga även om sådant som har exotiska sanningsvärden, t.ex. sant, falskt eller halvsant. Poängen är att vi inte kan vara oeniga om sådant som helt saknar sanningsvärde, exempelvis känslor.

dömen som är sanna eller falska i objektiv mening. I så fall är moralisk oenighet förenlig med förekomsten av objektiva moraliska sanningar. Men det vi upplever som intensiv och bestående moralisk oenighet gäller nog främst frågor av den andra typen, vilket innebär att detta egentligen inte är "riktig" oenighet. Alltså finns det objektiva moraliska sanningar, vilket möjliggör oenighet, samtidigt som en del vi tror är oenighet rör sådant som är varken sant eller falskt.

Jag gillar strukturen på Bergströms förslag. Det faktum att han inte presenterar något som helst argument stör mig inte det minsta. Argument behövs inte alltid. Det viktiga är att finna sanningen: hur man bär sig åt för att hitta rätt spelar mindre roll. Som jag ser det är utmaningen främst att göra reda för hur man bäst ska förstå tanken att vissa moraliska omdömen är sanna, samtidigt som andra är varken sanna eller falska.

Bergströms egen precisering tycks bestå i att förlita sig på Axel Hägerström. Den sanningsbärande typen av moraliska omdömen ska vi förstå i realistiska termer, men den andra sanningsförnekande typen ska vi, som jag tolkar Bergström, förstå i antirealistiska termer. Hägerström ansåg visserligen att *alla* moraliska omdömen saknar sanningsvärde då de endast är känslouttryck, men Bergström tänker sig alltså att Hägerströms analys är tillämpbar bara på vissa omdömen, nämligen de för vilka argumenten för och emot väger precis eller ungefär lika tungt.

Det är här det blir besvärligt för Bergström. En standardinvändning mot teorier som förlitar sig på flera radikalt annorlunda analyser är att de är "disjunktiva". Att en teori är disjunktiv är inte ett gott tecken. Bra teorier ska vara eleganta och enkla, men att väva ihop moralisk realism med antirealism för att förklara moralisk oenighet är varken elegant eller enkelt. Det verkar kort sagt metafysiskt *konstigt* att tänka sig att realister har rätt om vissa moraliska omdömen, men antirealister om andra. Varför skulle det vara så? Det låter som metafysiskt trolleri.³

3. ETT BÄTTRE FÖRSLAG?

Jag vill behålla den grundläggande strukturen i Bergströms teori utan att blanda in Axel Hägerström eller andra antirealister. Allt som behöver förklaras kan förklaras utan att komplettera den moraliska realismen med någon konkurrerande teori. Jag tänker mig att det ligger till så här:

3. Jag använder mig genomgående av termen "metafysik" istället för "ontologi". En del jag känner är nogga med att skilja dessa åt. Men dit hör alltså inte jag.

Det finns två typer av moraliska omdömen, sådana som har ett bestämt sanningsvärde (sant eller falskt), samt sådana som är varken sanna eller falska. Men att vissa moraliska omdömen saknar sanningsvärde bryter inte mot den moraliska realismens grundtanke att det finns *en* moral, den *riktiga* moralen, som är giltig i en objektiv mening. Moraliska realister bör alltså gå med på att vissa moraliska omdömen är varken sanna eller falska, men hålla fast vid att det finns en enda riktig moral som är giltig i objektiv mening.

För att få detta att gå ihop behöver även jag trollo en smula, men mitt metafysiska trolleri är elegantare och mer övertygande än Bergströms. Jag ska använda mig av ett trick jag lärt mig av Elizabeth Barnes (2010, sekt. IV). Hon är specialist på metafysisk obestämdhet och andra delar av varats allra mörkaste skrymslen.

Barnes intresserar sig för hur vi ska förstå metafysisk obestämdhet i största allmänhet, alltså inte bara moralisk obestämdhet. Metafysisk obestämdhet ska uppfattas som ett alternativ till språklig obestämdhet och kunskapsmässig obestämdhet. Metafysisk obestämdhet är obestämdhet i världen. Barnes menar exempelvis att man kan förklara vissa former av vaghet i termer av metafysisk obestämdhet. Är t.ex. Uppsala en stor eller liten stad? Detta är vagt, men hur ska vi då förstå tanken att vagheten finns i världen snarare än i språket, eller i vår kunskap? Liknande frågor kan ställas om obestämdhet som inte beror på vaghet. Ett exempel är "gavagai", som enligt Quine betyder kanin, eller en del av en kanin, eller ett tidssnitt av en kanin. Uttrycket "gavagai" är således inte vagt men obestämt. Vaghet förutsätter att det finns en sekvens liknande fall (en sorites-serie) utan skarpa gränser, men de olika betydelseerna av "gavagai" har alla skarpa gränser. Därför är "gavagai" inte ett exempel på vaghet.

En vanlig uppfattning är att teorier om metafysisk obestämdhet lider av minst två problem. För det första är det inte lätt att förklara hur vi ska förstå pratet om att obestämdheten är lokaliserad i världen istället för i språket eller i vår kunskap. Vad *betyder* det att det är metafysiskt obestämt huruvida Uppsala är en stor stad? Det andra problemet är att förekomsten av metafysisk obestämdhet tycks förutsätta existensen av en ganska konstig sorts föremål, nämligen saker vars existens är obestämd. Varför ska man tro att det finns sådana föremål? Om man går med på det, tycks man även få problem med lagen om det uteslutna tredje: antingen är det sant att något är fallet, eller så är det falskt; någon tredje möjlighet gives icke.

Barnes lösning på dessa problem är enkel. Hon föreslår att metafysisk obestämdhet ska förstås som att världen lämnat det *öppet* vad som är fallet:

Det finns bara två sätt på vilka världen kan vara: på sättet p och på sättet icke- p ; men världen har inte bestämt vilket av dessa två sätt som är fallet ... Det är inte så att det finns en separat sanningsgörare (*truthmaker*) när p är obestämt, ett sakförhållande att p är obestämt, som gör det sant att p är obestämt. Istället finns det två möjliga sakförhållanden, p och icke- p , och det är helt enkelt inte bestämt vilket av dessa som är fallet. (Barnes 2010, s. 611. Min övers.)

Fördelen med detta förslag är att det kan förenas med klassisk tvåvärdeslogik. För även om världen lämnat det öppet att p och öppet att icke- p är det inte öppet att $p \vee \neg p$; att det senare gäller är bestämt sant. I formella sammanhang brukar man använda symbolerna ∇ och Δ för att beteckna att något är obestämt respektive bestämt sant. Så även då ∇p och $\nabla \neg p$ gäller, är det samtidigt så att $\Delta(p \vee \neg p)$. (För en mer formell diskussion, se Barnes och Williams (2011).)

Låt oss tillämpa detta på moralen. Min tes är att vi kan förbättra Bergströms teori genom att tänka oss att det är bestämt sant att det är fel att tortera småbarn för nöjes skull, samtidigt som det är obestämt huruvida det är fel att ljuga då detta har optimala konsekvenser. Det senare påståendet ska förstås som att världen lämnat denna moraliska fråga öppen. Samtidigt gäller det förstås att $\Delta(Op \vee \neg Op)$, dvs. att det är bestämt sant att det är fel att ljuga då detta har optimala konsekvenser eller att det inte förhåller sig så.

Fördelen med mitt förslag är att det är förenligt med en realistisk moralisk metafysik. På samma sätt som att det är obestämt sant att Uppsala är en stor stad har världen lämnat vissa moraliska frågor öppna. Detta betyder inte att dessa påståenden ska förstås i antirealistiska termer. Världen är som den är, det finns *en* värld, och det finns en objektiv sanning om denna värld. Moralén är också som den är, det finns *en* moral, och det finns en objektiv sanning om denna moral. Vi kan göra reda för detta utan att blanda in Hägerström eller andra antirealister i moralen, på samma sätt som vi kan göra reda för vad det innebär att världen har lämnat det öppet huruvida Uppsala är en stor stad utan att blanda in antirealistiska irrläror.

Moraliska realister kan gå med på att moraliska omdömen ofta är förenade med känslöytringar, men att moraliska omdömen skulle *bestå av*

känslöyttringar (som Hägerström tänkte sig) stämmer inte. Moralen är inte heller i någon viktig mening konstruerad av olika grupper, intressen eller kulturer. Det finns *en* moral som gäller för alla. Förslaget är därför inte disjunktivt. Men eftersom moralen lämnar många frågor öppna (kanske fler än vetenskapen) är det inte konstigt att vi inte alltid gör framsteg i moraliska diskussioner på samma sätt som i vetenskapliga debatter. Obestämdhet ledervisserligen inte alltid till diskussioner utan slut, men i frågor som har obestämda svar tycks detta inte helt ovanligt. Huruvida Uppsala är en stor stad spelar just ingen roll, men ofta spelar det roll hur vissa litterära verk och andra texter bör tolkas, t.ex. Bibeln eller USAs konstitution. Då dess tolkningsfrågor är behäftade med obestämdhet borgar de för fortsatt trätande. På samma sätt fortsätter vi träta om vissa moraliska frågor utan att göra framsteg, eftersom moralen lämnat dem öppna.

Samtidigt finns det givetvis vissa moraliska frågor som inte är öppna, i vilka vi ibland gör framsteg. Ett exempel kunde vara frågan om kvinnlig rösträtt. I denna fråga rådde för drygt hundra år sedan genuin oenighet, men dimman försvann när de moraliska argumenten klarnade.⁴

LITTERATUR

- Barnes, Elizabeth. 2010. "Ontic Vagueness: A Guide for the Perplexed". *Noûs* 44, nr 4, s. 601–27.
- Barnes, Elizabeth och J. Robert G. Williams. 2011. "A Theory of Metaphysical Indeterminacy". I *Oxford Studies in Metaphysics volume 6*, red. Karen Bennett och Dean W. Zimmerman, s. 103–48. Oxford: Oxford University Press.
- Bergström, Lars. 2018. *Varats dunkla skrymslen*. Stockholm: Thales.
- Quine, W. V. O. 1960. *Word and Object*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Platon. (ca 375 f.Kr.) 2019. *Staten*, övers. Magnus Dalsjö. Stockholm: Modernista.

4. Jag vill tacka Barbro Fröding, Jens Johansson och Olle Risberg för värdefulla synpunkter på en tidigare version.